

που πρότεινε ο Μπάλκος εφαρμόστηκαν. Θα ήταν σκόπιμο επομένως η έρευνα να στραφεί προς αυτή την κατεύθυνση και να διακριβώσει ακόμα αν ανάλογα μέτρα διατυπώθηκαν, προτάθηκαν, και από άλλους αρμόδιους.

Πάντως το εν λόγω έγγραφο μας παρέχει σαφέστατες πληροφορίες για την κατάσταση που επικρατούσε στα μέσα της μεσοπολεμικής περιόδου στα σλαβόφωνα χωριά της Μακεδονίας. Σε εποχή μάλιστα κατά την οποία υποστηριζόταν επισήμως από τον Έλληνα πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο και από τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, ότι η Μακεδονία κατοικείται από συμπαγή ελληνικό πληθυσμό.

Areti Tounda-Fergadi

Proposed measures for countering the activities of the Bulgarian Komitato in areas of Macedonia

In the winter of 1931 the Prefect of Florina, V. Balkos, sent a document to the Ministry of the Interior, the Prime Minister's political bureau, and the Governorate General of Macedonia, outlining his thoughts on what he had learnt on a recent tour of Macedonian villages about the activities of the Bulgarian Komitato.

Having described the situation prevailing in the villages, Balkos refers to the Komitato's activities and proposes peaceful measures for countering them. His proposals relate to the linguistic assimilation of the Slavophone inhabitants of areas of Macedonia and to education, religion, and local government.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ι. Κολιόπουλου, *Ληλασία Φρονημάτων. Το Μακεδονικό Ζήτημα στην κατεχόμενη Μακεδονία, 1941-1944*, Θεσσαλονίκη 1994.

- E. Kofos, *Nationalism and Communism in Macedonia*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1969.

- Λ. Διβάνη, *Ελλάδα και Μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1995.

Τα στοιχεία που έχουν αντληθεί από τα προαναφερόμενα βιβλία είναι πολύ περιορισμένα.

Γεώργιος Ι. Μίντσης

Η κατάληψη της Έδεσσας από τους Γερμανούς (18 Απριλίου 1941)

Παρά την (φαινομενικώς τουλάχιστον) ουδέτερη εξωτερική πολιτική που τηρούσε η δικτατορία Μεταξά μετά την κήρυξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (3 Σεπτεμβρίου 1939), η Ελλάδα δεν απέφυγε τη λαίλαπα του πολέμου. Από τις 28 Οκτωβρίου 1940, οπότε το ιταλικό φασιστικό καθεστώς επιτέθηκε κατά της χώρας, η Ελλάδα τάχθηκε *de facto* στο πλευρό της Μεγάλης Βρετανίας¹. Από τη στιγμή εκείνη κατέστη πιθανή και μια δεύτερη επίθεση κατά της Ελλάδας από πλευράς του ισχυρότερου μέλους του Άξονα, της Γερμανίας, η οποία από την 1η Μαρτίου 1941 ήταν σύμμαχος με τη Βουλγαρία², η δε προοπτική της γερμανικής επίθεσης κατά της Ελλάδας κατέστη αναπόφευκτη μετά την προσδοκώμενη ήττα των ιταλικών δυνάμεων από τις ελληνικές στα βορειοηπειρωτικά βουνά³.

Μετά τις γνωστές παλινωδίες της γιουγκοσλαβικής εξωτερικής πολιτικής⁴, τελικά και το Βελιγράδι βρέθηκε με το πραξικόπημα του Σιμονιέ (27 Μαρτίου 1941) στο πλευρό της Γηραιάς Αλβιώνος, οπότε στις 6 Απριλίου 1941 το Βερολίνο κήρυξε ταυτόχρονα τον πόλεμο κατά της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας. Οι γερμανικές δυνάμεις ειδικευμένες στο Blitzkrieg, κατέλυσαν το γιουγκοσλαβικό κράτος μέσα σε 48 ώρες, βρήκαν όμως απρόσμενη αντίσταση από τους Έλληνες στα οχυρά του Ρούπελ, στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα (στη λεγόμενη «Γραμμή Μεταξά»). Έτσι, κατέστη αναγκαία για τους Γερμανούς στρατηγούς υπό την ηγεσία του στρατάρχη Φον Λιστ, που είχε την ανώτατη διοίκηση στον βαλκανικό χώρο, η πλαγιοκόπηση των οχυρών και η είσοδος των στρατευμάτων τους (32 μεραρχίες) στο ελληνικό έδαφος από την Κεντροδυτική Μακεδονία, δηλαδή μέσω των ελληνογιουγκοσλαβικών συνόρων, όπου δεν υπήρχαν οχυρώσεις. Συγκεκριμένα, εισήλθαν από δύο σημεία: α) Αφού στις 7 Απριλίου κατέλαβαν τα Σκόπια και τη Γευγελή, στις 8 Απριλίου ο γερμανικός στρατός (2η Τεθωρακισμένη Μεραρχία)

εισέβαλε στο ελληνικό έδαφος από την κοιλάδα του Αξιού και -παρά την αντίσταση της Ελληνικής 19ης Μεραρχίας- προωθήθηκε ταχύτατα, κατέβαλε την ίδια ημέρα το Κιλκίς και στις 9 Απριλίου τη Θεσσαλονίκη, όπου (το μεσημέρι της ίδιας ημέρας) υπεγράφη από τον αντιστράτηγο Μπακόλουλο πρωτόκολλο συνθηκολογήσεως όλων των ανατολικώς του Αξιού ελληνικών δυνάμεων. β) Το 40ο Σώμα του γερμανικού στρατού κατέβαλε στις 9 Απριλίου το Μοναστήρι (όπου οι γερμανικές δυνάμεις ήλθαν σε επαφή με τις ιταλικές της Αλβανίας) και από την πεδιάδα της Πελαγονίας εισήλθε στο ελληνικό έδαφος, κατάλαβε τη Φλώρινα και προωθήθηκε προς νότο⁵.

Εντωμεταξύ, στην Ελλάδα από τον Φεβρουάριο του 1941 είχαν σταδιακά αφιχθεί βρετανικές δυνάμεις (περίπου 62.500 άνδρες) προς ενίσχυση της άμυνας κατά της γερμανικής επίθεσης και, έπειτα από ένα έντονο παρασκήνιο⁷, συμφωνήθηκε στις 4 Μαρτίου ανάμεσα στο ελληνικό και το βρετανικό επιτελείο ότι η κύρια γραμμή άμυνας κατά των Γερμανών, που αναμενόταν να προελάσουν προς νότο, έπρεπε να οργανωθεί στη γραμμή Όλυμπος-Βέρμιο-Καΐμακτσάλαν, γνωστή ως «Γραμμή Αλιάκιμονος», της οποίας την άμυνα ανέλαβε το στρατιωτικό «Συγκρότημα W» υπό τη διοίκηση του Άγγλου στρατηγού Wilson (με μεικτές ελληνοβρετανικές δυνάμεις). Οι Γερμανοί, ορμώμενοι από τη Θεσσαλονίκη και τη Φλώρινα, με την πλήρη αεροπορική κάλυψη της Luftwaffe, άσκησαν ισχυρότατη πίεση στο «Συγκρότημα W». οι μάχες διήρκεσαν 4 ημέρες (10-13 Απριλίου) και οι ελληνοβρετανικές δυνάμεις αναγκάστηκαν να εκκενώσουν το Βέρμιο και να υποχωρήσουν λίγο νοτιότερα, στη γραμμή Σιάτιστα-Σέρβια-Πλαταμώνας, αφού δόθηκαν δύο σκληρές μάχες, μία στο Αμύνταιο (από τους Βρετανούς) και η άλλη στο Κλειδί (από τους Έλληνες). Τελικά, αποκόπηκαν οι ελληνικές από τις βρετανικές δυνάμεις, οι

οποίες υποχώρησαν εσπευσμένα προς νότο, όπου ανασυγκροτήθηκαν στη «Γραμμή των Θερμοπυλών» εκεί το Βρετανικό Εκστρατευτικό Σώμα έδωσε μια τριήμερη (22-24 Απριλίου) επιβραδυντική μάχη με τις προελαύνουσες γερμανικές δυνάμεις, δίνοντας τον χρόνο στο μεγαλύτερο μέρος των βρετανικών μονάδων να εγκαταλείψουν την ηπειρωτική χώρα με πλοία κατευθυνόμενες προς Κρήτη⁸ (βλ. χάρτες).

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι η περιοχή της Έδεσσας βρισκόταν στο θέατρο των επιχειρήσεων, εφόσον η προκεχωρημένη αμυντική γραμμή Όλυμπος-Βέρμιο-Καΐμακτσάλαν περνούσε λίγο νοτιότερα από την Έδεσσα (όπως και από τη Βέροια και από τη Νάουσα). Στην ίδια την πόλη της Έδεσσας, ήδη από την κήρυξη του πολέμου με την Γερμανία, επικρατούσε στον άμαχο πληθυσμό σύγχυση και πανικός, που ενισχύονταν από ελληνόφωνες εκπομπές ραδιοσταθμών της Βουλγαρίας (συμμάχου των Γερμανών), οι οποίες ανέφεραν ψευδώς ότι είχε καταληφθεί ήδη όλη η Βόρεια Ελλάδα, για να καμφθεί το ηθικό του πληθυσμού⁹.

Αβεβαιότητα επικρατεί σχετικά με την ακριβή ημερομηνία εισόδου των γερμανικών στρατευμάτων στην πόλη της Έδεσσας, δεδομένης της ανυπαρξίας επισήμων τοπικών αρχείων¹⁰. Έτσι, σε παλαιότερη μελέτη μου¹¹ είχα αναγκασθεί να ακολουθήσω τη μοναδική γραπτή μαρτυρία επί του θέματος αυτού, του τοπικού συγγραφέα Νικολάου Σινόπουλου¹², ο οποίος αναφέρει ως μέρα κατάληψης της Έδεσσας από τους Γερμανούς την 18η Απριλίου 1941. Θεώρησα δε ότι πρέπει η μαρτυρία του να είναι αξιόπιστη, γιατί η μνήμη του συγγραφέα αυτού ήταν ακόμη νωπή, δεδομένου ότι το βιβλίο του εκδόθηκε μετά από λίγα χρόνια, το 1948.

Σήμερα, όμως, μετά την επίσημη παρουσίαση από την Αρετή Τούντα - Φεργάδη των *Απομνημονευμάτων* ενός σημαίνοντος Έδεσσαίου της εποχής εκείνης, του Αντωνίου Κωφού¹³, διαθέτουμε μια αξιόπιστη μαρτυρία σχετικά με την κατάληψη της Έδεσσας από ένα άτομο μορφωμένο που έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην Έδεσσα τις κρίσιμες εκείνες ημέρες. Γράφει συγκεκριμένα στα *Απομνημονεύματά* του ο Αντώνιος Κωφός¹⁴: «... η επέμβασις [...] αργότερον των Γερμανών και η εισβολή των, αφού υπέτα-

ξαν την Σερβία, δια μέσου των ανοχυρώτων συνόρων μας Ελλάδος-Σερβίας, δια των μηχανοκίνητων μονάδων των κατέλαβον την Θεσσαλονίκη. Αι ελληνικάί αρχαί της Εδέσσης εγκαταλείψαν την πόλιν νύκτα και αι ελληνικάί φρουραί των μετόπισθεν μετά του αγγλικού αποβατικού σώματος που μόλις προ ολίγων ημερών είχε αποβιβασθή και προωθηθή προς δυσμάς υπεχώρησε ανατινάσσοντας καθ' όλην την νύκτα τας γέφυρας της διαδρομής υποχωρήσεως προς Βέροιαν-Κοζάνην. Επί 8 ημέρας η πόλις μας έμεινε ακυβέρνητη, διότι λόγω των ανατινάξεων καθυστέρησε η εισβολή των Γερμανών προς την πλευράν αυτήν...».

Το συμπέρασμα που έμμεσα προκύπτει από την παραπάνω μαρτυρία του Α. Κωφού είναι ότι πράγματι (όπως από το 1948 έγραφε ο Σινόπουλος) ημέρα εισόδου των γερμανικών στρατευμάτων στην Έδεσσα ήταν η 18η Απριλίου 1941, η οποία σημειωτέον ότι ήταν η ημέρα της Μεγάλης Παρασκευής¹⁵, και τούτο διότι αφενός μετά την πτώση της Θεσσαλονίκης (9 Απριλίου 1941) την αμέσως επόμενη νύκτα της 9ης προς 10η Απριλίου έφυγαν προς νότον οι ελληνικές Αρχές της πόλης (ο Νομάρχης Γεώργιος Δεμενόπουλος και άλλοι) και αφετέρου διότι επί 8 ημερες (δηλαδή από 10 έως και τις 17 Απριλίου) η πόλη έμεινε ακυβέρνητη. Δίνεται δε και μια πειστικότερη εξήγηση αυτής της καθυστέρησης των γερμανικών στρατευμάτων ως προς την κατάληψη της Έδεσσας: οι ανατινάξεις από τις υποχωρούσες ελληνικές και βρετανικές δυνάμεις των γεφυρών των τοπικών ποταμών (προς Βέροια και Κοζάνη) καθυστέρησαν την προέλαση των Γερμανών στην Έδεσσα: εξάλλου, οι Γερμανοί είχαν σημαντικότερο έργο να επιτελέσουν (καταδίωξη προς νότο των υποχωρούντων συμμάχων) από το να σπεύσουν να καταλάβουν μια επαρχιακή ανοχύρωτη πόλη¹⁶, για τον λόγο δε τούτο καθυστέρησαν ακόμη περισσότερο να καταλάβουν την απομακρυσμένη Αριδαία, στην οποία εισήλθαν δύο μέρες αργότερα (20 Απριλίου 1941)¹⁷.

Με βάση την παραπάνω τεκμηριωμένη μαρτυρία του Α. Κωφού πρέπει να θεωρηθεί ως λυμένο το πρόβλημα της ακριβούς ημερομηνίας της κατάληψης της Έδεσσας από τους Γερμανούς στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέ-

μου, έστω κι αν είναι οπωσδήποτε παράδοξο το γεγονός μια συνοριακή πόλη να καταλαμβάνεται από τους εισβολείς όχι αμέσως μετά την εισβολή (που έγινε στις 8 Απριλίου), όπως συνέβη με τα γειτονικά Γιαννιτσά¹⁸, αλλά 10 ημέρες αργότερα.

Ωστόσο, υπάρχει για το ίδιο γεγονός και μια άλλη περιεργή μαρτυρία, που προέρχεται όχι από Έδεσσαίο, ούτε καν από Έλληνα, αλλά από Γερμανό, τον ναζιστή ηγέτη Goebbels¹⁹: Ο υπουργός «Λαϊκής Διαφωτίσεως και Προπαγάνδας» του Hitler τηρούσε προσωπικό ημερολόγιο για τα έτη 1924-1945, το οποίο έχει ήδη δημοσιευθεί στο πρωτότυπο και σε αγγλική μετάφραση²⁰. Με ημερομηνία 15 Απριλίου 1941 (ημέρα Τρίτη) γράφει ο Goebbels: «Χθες ... καταλάβαμε την Έδεσσα. Οι γερμανικές δυνάμεις στην Ελλάδα αλλάζουν την κατεύθυνση της προώθησής τους. Όλα απολύτως σύμφωνα με το σχέδιο ... Οι Άγγλοι επιβιβάζονται πλέον για να εγκαταλείψουν την Ελλάδα...». Με βάση, λοιπόν, αυτήν την περιεργή εγγραφή του Goebbels στο *Ημερολόγιό* του, ημερομηνία κατάληψης της Έδεσσας είναι 14 Απριλίου 1941²¹. Είναι αναμφισβήτητο ότι ο Goebbels -αν και ζούσε στο μακρινό Βερολίνο- είχε τη δυνατότητα, ως υπουργός προπαγάνδας, να έχει καλή γνώση των γεγονότων που λάμβαναν χώρα στο ελληνικό μέτωπο· ωστόσο, πιστεύω ότι η παραπάνω μαρτυρία του για την ημερομηνία κατάληψης της Έδεσσας είναι λανθασμένη και μάλλον αναφέρεται στις μάχες που έγιναν νοτίως της Έδεσσας, στη «Γραμμή Αλιάκμονος», μάχες που τελείωσαν με νίκη των Γερμανών ακριβώς την ημέρα εκείνη (14 Απριλίου 1941): εξάλλου το *Ημερολόγιο* του Goebbels - παρά την αυστηρά χρονολογική διάρθρωσή του - δεν έχει χαρακτηριστεί ιστορικού έργου, αλλά αποτελεί καταγραφή γεγονότων και προσωπικών σκέψεων του ναζιστή ηγέτη²².

Η κατάληψη της πόλης έγινε αναίμακτα, δεδομένου ότι η Έδεσσα ήταν ανοχύρωτη και ο στρατός είχε υποχωρήσει νοτιότερα²³. Μόνο ένας νεαρός αξιωματικός, έχοντας μια διμοιρία στρατιωτών, θέλησε να προβάλει αντίσταση κατά των Γερμανών στην είσοδο της πόλης από την πλευρά της Θεσσαλονίκης, στη θέση όπου είναι σήμερα το νέο νοσοκομείο της Έδεσσας, αλ-

λά τον εμπόδισε ο δήμαρχος Κώστας Σιβένας²⁴, επισημαίνοντάς του ότι κάθε αντίσταση ήταν πια μάταιη και, επιπλέον, ο άμαχος πληθυσμός θα διέτρεχε τον κίνδυνο αντιποίνων²⁵.

Αξιοπρόσεκτο γεγονός αποτελεί το σημείο από το οποίο εισήλθαν οι Γερμανοί στρατιώτες στην Έδεσσα. Δεν χρησιμοποιήσαν κανένα από τους γνωστούς δρόμους που συνδέουν την Έδεσσα με τις γύρω πόλεις (Θεσσαλονίκη, Φλώρινα, Αριδαία), αλλά μια γερμανική διμοιρία με λίγους στρατιώτες μπήκε αιφνιδιαστικά στην πόλη από το πλακόστρωτο μονοπάτι του «Μεγάλου Γκρεμού» που οδηγεί από την πεδιάδα του Λόγγου στη συνοικία Βαρόσι²⁶. Η τόσο ακριβής γνώση από τους Γερμανούς αυτής της επουσιώδους πρόσβασης της Έδεσσας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο γερμανικός στρατός ήταν πολύ καλά προετοιμασμένος και είχε λεπτομερείς χάρτες των περιοχών και πόλεων, που θα καταλάμβανε, χάρτες, που φυσικά θα είχαν σχεδιασθεί ήδη από την εποχή της ειρήνης. Η γερμανική διμοιρία, αφού μπήκε μ' αυτόν τον τρόπο στην πόλη, κατευθύνθηκε στο κέντρο και συγκεκριμένα στη σημερινή πλατεία Τημενιδών²⁷, όπου οχυρώθηκαν πρόχειρα και έστησαν κυκλικά τα πολυβόλα τους, ενώ φυσικά ο πληθυσμός της πόλης τρομοκρατημένος κλείστηκε στα σπίτια. Ο επικεφαλής της διμοιρίας μαζί με διερχόμενα και μερικούς άνδρες -όλοι σπλισμένοι- πήγαν στο Δημαρχείο της πόλης (που βρισκόταν στη σημερινή οδό Αμύντα, στην οικία Περτσσεμλή), δήλωσαν στον δήμαρχο Κώστα Σιβένα ότι όλη η πόλη είχε καταληφθεί και ζήτησαν να τοποθετηθούν στα σταυροδρόμια της Έδεσσας πινακίδες με λατινικά γράμματα, που θα αναγράφουν τις κατευθύνσεις προς άλλες πόλεις της περιοχής με σκοπό, όπως δήλωσε ο επικεφαλής, να τις χρησιμοποιήσουν τα γερμανικά στρατεύματα που θα έρχονταν κατόπιν²⁸.

Τις ίδιες μέρες έφθασε στην Έδεσσα και ένα σύνταγμα του γιουγκοσλαβικού στρατού, το οποίο υποχωρώντας προς νότο, λόγω της γερμανικής προέλασης, μπήκε στο ελληνικό έδαφος και έφθασε μέχρι την Έδεσσα, όπου και παραδόθηκε στους Γερμανούς, που ήδη είχαν καταλάβει την πόλη. Οι Γερμανοί απόπλισαν το γιουγκοσλαβικό σύνταγμα και, μέσω του δημάρχου, ανέθεσαν σε έναν πρόσκοπο της εποχής εκείνης, τον

Δημήτριο Γιούση, και έναν υπάλληλο της Δημοκρατίας, τον Θεοχάρη Πετσινάρη, να σφραγίσουν τα όπλα αυτά (που, ως σημειωθεί, ήταν πεντακάθαρα, άρα οι Γιουγκοσλάβοι δεν είχαν πολεμήσει καθόλου) σε κιβώτια, τα οποία κατόπιν πήραν οι Γερμανοί, και λίγες μέρες αργότερα έστειλαν τους παραδοθέντες Γιουγκοσλάβους στρατιώτες στην πατρίδα τους, αφού προηγουμένως τους επέβαλαν αναγκαστική εργασία (αγχαρεία) για την επισκευή μερικών γεφυρών σε ποταμούς της περιοχής²⁹.

Πέραν, όμως, από το στρατιωτικό σκέλος της κατάληψης της Έδεσσας από τους Γερμανούς, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αφήγηση του Α. Κωφού σχετικά με τα όσα διαδραματίστηκαν στην πόλη κατά το κρίσιμο οκταήμερο της ακυβερνησίας της, δηλαδή το διάστημα ανάμεσα στην αναχώρηση των ελληνικών Αρχών (10 Απριλίου 1941) έως την άφιξη των Γερμανών (18 Απριλίου 1941). Γράφει σχετικά ο Αντώνιος Κωφός στα *Απομνημονεύματά του*³⁰: «...Από τις πρώτες ημέρες ανεπτύχθη πρωτοφανής τοπική πρωτοβουλία και δραστηριότητα. Συναθροισθέντες εις την Μητρόπολην Δημοτικοί άρχοντες και πρόκριτοι, εξελέγη 12/μελής Επιτροπή, η οποία ανέλαβε την διοίκηση της πόλεως. Συνεστήθη 20/μελής πολιτοφυλακή από τους αγροφύλακας και από [...] δυναμικούς εθνικόφρονες πολίτας πλαισιωθείσα και δεν αφέθη η πόλην έρμαιον εις τα κακοποιά στοιχεία και την αναρχίαν [...] Διενεργήσαμεν εράνους [...] δια την μισθοδοσίαν της πολιτοφυλακής και δια να βοηθηθούν αι οικογένειαι των επιστράτων που εί-

χαν απόλυτον ανάγκην.»

«Κατορθώσαμεν δι' αγωγιάτων και αμαξών να εκφορτώσωμεν και να μεταφέρομεν εις την Νομαρχίαν 2 γεμάτα βαγόνια από τρόφιμα και κονσέρβες, τα οποία υποχωρούντα τα αγγλικά στρατεύματα εγκατέλειψαν εις τον σιδηροδρομικόν σταθμόν, με πλήρη τάξιν αποσοβήσαντες διαρπαγάς με προσωπικήν μας παρακολούθησιν. Δεν προλάβαμεν όμως να εκποιήσωμεν, δια της διαθέσεως όλων των τροφίμων, εις τους παντοπώλας και έφθασαν οι Γερμανοί, οι οποίοι και τα κατέσχον τα υπόλοιπα, ιδίως κονσέρβας [...]»

«Αλλά και μετά την άφιξιν των Γερμανών η Επιτροπή εξηκολούθει να διοική την πόλιν επί πολλάς ημέρας μέχρι της αφίξεως, μετά την συνθηκολόγησιν και τον σχηματισμόν Κυβερνήσεως του στρατηγού Τσολάκογλου, των διαφόρων αρχών...»

Το συμπέρασμα απ' όλα αυτά είναι ότι, μέσα στη δύνη του πολέμου, σε μια μικρή κοινωνία, όπως της Έδεσσας, που το 1940 είχε περίπου 13.000 κατοίκους³¹, στην ουσία λειτούργησε αυτόκλητα ο θεσμός της τοπικής αυτοδιοίκησης³² όπως ήταν οι Δημογεροντίες επί Τουρκοκρατίας, με αποτέλεσμα η πόλη να αποφύγει το χάος, που συνήθως ακολουθεί μια στρατιωτική κατάρρευση (ληηλασίες, φόντοι, κύματα προσφύγων, κτλ.). Έτσι, η Έδεσσα κατόρθωσε αλώβητη να συνεχίσει την ιστορική της πορεία και στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής να συμμετάσχει στην ηρωϊκή Εθνική Αντίσταση όλου του Ελληνικού λαού κατά των εισβολέων³³.

Ελλάδα, Αθήνα 1985 και Γ. Λάμψα, *Πολιτικά Αινίγματα '40- '41. Νέα Ντοκουμέντα*, Αθήνα 1991.

2. Η. J. Hoppe, «Γερμανία-Βουλγαρία-Ελλάδα: οι σχέσεις των τριών χωρών και η πολιτική της Βουλγαρίας στην κατεχόμενη Μακεδονία, *Η Ελλάδα 1936 - 1944. Δικτατορία - Κατοχή - Αντίσταση*, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας, Αθήνα 1989, σελ. 401 - 417. Μ. I. Miller, *Bulgaria during the Second World War*, Stanford University Press, 1975.

3. Βλ. γενικά Raymond Cartier, *Ιστορία του Β' Παγκόσμιου Πολέμου*, γαλλική έκδοση 1965, ελληνική με-

τάφραση 1966. Εξάλλου, ο ίδιος ο Μουσολίνι στον λόγο του της 10ης Ιουνίου 1941 είχε παραδεχθεί: «Η ελληνική περίπτωση αποδεικνύει ότι η κρίσις περί των στρατευμάτων δεν είναι ακλόνητος και ότι αι εκπλήξεις, εάν δεν είναι συχναί, είναι εν τούτοις πάντοτε δυναταί» (citato από του Αλ. Παπάγου, *Ο πόλεμος της Ελλάδος 1940 - 1941*, Αθήνα 1945, επανέκδοση από το Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν το 1995, σελ. 454, ο οποίος επικαλείται σύγχρονες ελληνικές εφημερίδες).

4. Βλ. Α. Κοραντή, *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (1919 - 1956)*, τ. 3, *Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος*, μέρος Ι (1939 - 1943), Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 498. Ε. Κοφός (επιμ.), *Nationalism and Communism in Macedonia*, Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 96 - 97. Knejevic R.L., Prince Paul, Hitler and Salonika, *International Affairs*, XXVII (1951), No 1, σελ. 38 - 44.

5. Γενικό Επιτελείο Στρατού / Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού, *Β' Παγκόσμιος Πόλεμος*, τομ. Β' (*Το τέλος μιας εποποιίας: Απρίλιος 1941*), Αθήνα 1959 - 60, σελ. 21, Γρηγορίου Δαφνή (επιμ.), *Συνοπτική Ιστορία της Σύγχρονου Ελλάδος*, Αθήνα 1971, σελ. 110.

6. Α. Κοραντής, *ό.π.*, σελ. 422 επ. Βλ. και γενικά Ρ. Parastratis, *British Policy towards Greece during the Second World War 1941 - 1944*, Cambridge University Press, Cambridge 1984.

7. Βλ. Ε. Παπαγιαννάκη, Η διαφωνία Παπάγου - Άγγλων για την αμυντική γραμμή Αλιάκμονα το 1941, *Στρατιωτική Ιστορία*, 1, σελ. 41 επ. Α. Κοραντής, *Αλέξανδρος Παπάγος και ο πόλεμος της Ελλάδος 1940 - 41*, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Αθήνα 1995, ιδίως σελ. 68 - 108 Α. Παπάγου, *ό.π.*, σελ. 354 - 383.

8. Michal Dockrill, British Strategy in Greece. The Aliakmon Line 1941, *International Commission of Military History: Acta International Congress for the 50 years from 1940-1941. Epopoe and Battle of Crete*, Greece 1991, σελ. 109-119. C.M. Woodhouse, The Drama of the Aliakmon Line, *International Commission of Military History: ό.π.*, σελ. 42-47. Chr. Buchley, *Greece and Crete 1941*, London (HMSO), 1952, σελ. 50 επ. ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σελ. 21 επ., 59 επ., 146 επ., 248 επ. Γ. Δάφνη, *ό.π.*, σελ. 115 επ. Α. Παπάγου, *ό.π.*, σελ. 395-418. Α. Papagos, *The German Attack on Greece*, London: The Greek office of information, 1946, σελ. 18-27. A.P. Wavell, *The British Expedition to Greece 1941*, *The Army Quarterly*, Vol. 49, No 2, January 1950.

9. Πρβλ. και τη σημείωση στο *Ημερολόγιο* του Goebbels (βλ. παρακάτω υποσ. 19) με ημερομηνία 16 Απριλίου «Χθες ... Μυστικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί λειτουργούν στην Ελλάδα. Κρίμα που εκεί σε ολόκληρη τη χώρα υπάρχουν μόνο 37.000 ραδιόφωνα. Αλλά σε παρόμοιες ώρες οι φήμες διαδίδονται όπως η φωτιά...»

10. Για παράδειγμα τα Αρχεία της Νομαρχίας Πέλλας καταστράφηκαν στην πλημμύρα του 1979.

11. Γεωργίου Μίντσης, *80 Χρόνια Ελεύθερη Έδεσσα 1912 - 1992. Σύγχρονη Ιστορία της πόλης και της περιοχής*, Έδεσσα 1992, σελ. 78.

12. Νικολάου Σινόπουλου, *Πέλλα: Έδεσσα - Γιαννιτσά - Αριδαία*, Θεσσαλονίκη 1948, σελ. 80 (ο Σινόπουλος υπηρετούσε ως τραπέζικος υπάλληλος στην Έδεσσα και το παραπάνω βιβλίο του δεν είναι ιστορικό έργο, αλλά μια γενική παρουσίαση της περιοχής). Την πληροφορία του Σινόπουλου περί της ημερομηνίας κατάληψης της Έδεσσας από τους Γερμανούς (18 Απριλίου 1941) ακολουθεί και ο ανώνυμος συγγραφέας (συλλογικό έργο) της έκδοσης της Νομαρχίας Πέλλας, *Στην Χώρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου (Τουριστικός οδηγός του Νομού Πέλλης)*, 1973, χ.τ., σελ. 70.

13. Ο Αντώνιος Κωφός, απόφοιτος της Εμπορικής Σχολής Θεσσαλονίκης και παλιός βενιζελικός, ήταν έμπορος υφασμάτων στην Έδεσσα. Από τους πρώτους στην Έδεσσα μυήθηκε στην αντιστασιακή οργάνωση Π.Α.Ο. («Πανελλήνιος Απελευθερωτική Οργάνωση»), στην οποία παρέμεινε ως τα τέλη του 1943, οπότε κατέφυγε με την οικογένειά του στη Θεσσαλονίκη, αφού προηγήθηκε η σύλληψη και φυλάκιση του από τους Γερμανούς (βλ. Α. Τούντα - Φεργάδη, Η ελληνική άμυνα έναντι της Βουλγαρικής φασιστικής προπαγάνδας στην περιοχή της Έδεσσας, 1941-1943, *Πρακτικά Α' Πανελληνίου Επιστημονικού Συμποσίου: Η Έδεσσα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός*, Έδεσσα 1995, σελ. 375). Το χειρόγραφο των *Απομνημονεύματων* Αντωνίου Ε. Κωφού, Δεκέμβριος 1974, βρίσκεται στην κατοχή του γιου του, καθηγητή και πρέσβη Ευάγγελου Κωφού. Τμήμα του έχει δημοσιευθεί από την Α. Τούντα - Φεργάδη, *ό.π.*, σελ. 375 - 377.

14. Α. Τούντα - Φεργάδη, *ό.π.*, σελ. 376.

15. Βλ. Γρ. Δάφνη, *ό.π.*, σελ. 115, όπου συμπτωματικά αναφέρεται ότι η 18η Απριλίου 1941 ήταν Μεγάλη Παρασκευή.

16. Τούτο προκύπτει σαφέστατα από τη διήγηση του αρχιστρατήγου Αλ. Παπάγου (*Ο Πόλεμος της Ελλάδος ... ό.π.*, σελ. 422, 426, 427): «... Την 9ην Απριλίου μηχανοκίνητοι εχθρικοί δυνάμεις διέβησαν βορείως Θεσσαλονίκης τον Αξιόν παρά την Αξιούπολην και εκινήθησαν προς κατεύθυνσιν Εδέσσης... Την 10ην Απριλίου ο από περιοχής βορείως Θεσσαλονίκης κινήσεις εχθρός συνέχισε την προέλασιν του δυτικώς Αξιού κατευθυνόμενος προς Σκύδραν. Εις την περιοχόν ταύτην δεν έλαβον χώραν αγώνες... Την 11ην Απριλίου... από 9ης Απριλίου από Αξιουπόλεως προς κατεύθυνσιν Σκύδρας προελάσασαι εχθρικοί δυνάμεις είχαν στρέψει προς νότον, προς κατεύθυνσιν Βερούας...».

17. Η ημερομηνία κατάληψης της Αριδαίας από τους Γερμανούς επίσης από τον Ν. Σινόπουλο, *ό.π.*, σελ. 80. Η 20η Απριλίου συνέπιπτε με το Πάσχα του 1941.

18. Τα Γιαννιτσά κατελήφθησαν ήδη από τις 8 Απριλίου 1941 (βλ. ομοίως Ν. Σινόπουλου, *ό.π.*, σελ. 80).

19. Ο Paul Jozeph Goebbels (1897-1945), χωλός από το ένα πόδι λόγω παραλύσεως, σπούδασε με υποτροφία φιλοσοφία, ιστορία και λογοτεχνία στα πανεπιστήμια Μονάχου, Φράιμπουργκ, Βόννης και Χαϊδελβέργης, ό-

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο εκ πεποιθήσεως γερμανόφιλος Μεταξάς, μετά την εγκαθίδρυση δικτατορίας το 1936, με την ανοχή του βασιλιά Γεωργίου Β', προσαρμόστηκε στην αγγλόφιλη πολιτική του τελευταίου και εφήρμοσε στενή συνεργασία (και σε στρατιωτικό επίπεδο) με τους Βρετανούς, χωρίς εμφανή συμμαχία, άλλα κρατώντας μια φαινομενική ισορροπία για να μην προκαλέσει τους Γερμανούς. Βλ. Ι. Κολιόπουλου, *Παλινόρθωση - Δικτατορία - Πόλεμος 1935 - 1941. Ο Βρετανικός παράγοντας στην*

που ανακηρύχθηκε διδάκτωρ φιλοσοφίας. Από το 1922 αφοσιώνεται στον Hitler και το Εθνικοσοσιαλιστικό Κόμμα και από το 1933 αναλαμβάνει, ως υπουργός και στενότερος συνεργάτης του Hitler, τον σπουδαιότερο τομέα της προπαγάνδας του ναζιστικού καθεστώτος. Αρνήθηκε να επιζήσει της πτώσης του καθεστώτος τούτου και αυτοκτόνησε στο υπόγειο της Καγκελαρίας του Βερολίνου την 1η Μαΐου 1945 μαζί με τη σύζυγό του, αφού προηγουμένως προέβησαν σε ένα αποτρόπαιο έγκλημα: δολοφόνησαν τα έξι παιδιά τους, στα οποία είχαν δώσει ονόματα που άρχιζαν από Η προς τιμή του Hitler (βλ. J. Toland, *Adolf Hitler*, Norfolk 1977, σελ. 893).

20. Fred Taylor (μετάφραση-έκδοση), *The Goebbels Diaries 1939-1941* εκδ. Hamish Hamilton, London 1982. Πιο σύγχρονη είναι η πολύτομη (15 τόμοι), αυθεντική (στο γερμανικό πρότυπο) έκδοση όλου του ημερολογίου (διάστημα 1924-1945) από τον K.G.Saur, υπό τον τίτλο *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, München-New York-London-Paris, 1987-1996. Άλλες δύο εκδόσεις του ημερολογίου, που αφορούν όμως μόνο τις τελευταίες ημέρες του Goebbels, είναι του Hugh Trevor-Roper, *The Goebbels Diaries. The last days*, Book Club Associates, London 1978 και του Rolf Hochhuth, *Joseph Goebbels. Tagebücher 1945*, Hoffman and Campe, Hamburg, 1977. Στην ελληνική γλώσσα τμήμα του ημερολογίου αυτού έχει εκδώσει ο Κ. Πλεύρης, *Γκαίμπελς. Αποκαλύψεις από το ημερολόγιό του για τον πόλεμο του 1940 - 41. Η αλήθεια για την «αντίσταση»*, Αθήνα 1992 (επίσης πληροφορήθηκα ότι τμήμα του Ημερολογίου είχε εκδοθεί από τις εκδόσεις «Πλειάς» στη δεκαετία του 1970).

21. Σημειώτεον ότι η ημερομηνία 14 Απριλίου 1941 είναι καρκινική, δηλαδή διαβάζεται και αντιστρόφως. Για την εγγραφή της 15 Απριλίου 1941 στο Ημερολόγιο του Goebbels, βλ. F. Taylor, *ό.π.*, σελ. 315 - 16, και K.G. Saur, *ό.π.*, τόμ. IV, σελ. 587.

22. Εκτός από την Έδεσσα, ο Goebbels αναφέρει στο ημερολόγιό του για την κατάληψη της Θεσσαλονίκης, της Λάρισας, των Ιωαννίνων, της Θήβας, της Λήμνου, της Τρίπολης και, φυσικά, της Αθήνας και της Κρήτης. Περίεργο φαίνεται το γεγονός ότι ο Goebbels ασχολείται στις σημειώσεις του με μια μικρή επαρχιακή και ανοχύρωτη πόλη, όπως η Έδεσσα. Πιθανόν, όμως, η Έδεσσα να ήταν γνωστή σ' αυτόν από τα φοιτητικά του χρόνια, γιατί - ως γνωστόν - ο Goebbels είχε σπουδάσει ιστορία και την εποχή εκείνη (και μέχρι το 1978) οι αρχαιολόγοι ταύτιζαν την Έδεσσα με τις αρχαίες Αιγές, την πρώτη πρωτεύουσα του ένδοξου μακεδονικού βασιλείου της αρχαιότητας.

23. Οι μόνες αναφορές στην επίσημη έκδοση του ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σελ 18 - 19, σχετικά με τις ελληνικές στρατιωτικές κινήσεις γύρω από την Έδεσσα είναι ότι τα ξημερώματα της 8ης Απριλίου 1941 ανατινάχθηκαν οι γέφυρες στα ποτάμια της περιοχής της Έδεσσας - Πύργων (Κατράντζα) Εορδαίας (τομέας της 20ης Με-

ραρχίας) και αποσύρθηκαν από την Έδεσσα τρεις αντιαεροπορικοί ουλαμοί των 20 χιλ. (Αρχείο ΔΙΣ Φ. 714/Α7 και Φ. 627/Α/1), καθώς ότι τις νύκτες 11/12 και 12/13 Απριλίου κατόπιν διαταγής του Στρατηγού Wilson δύο ελληνικές μεραρχίες αποχώρησαν από την τοποθεσία Βερμίου, μεταξύ Έδεσσας και Βέροιας (που ήταν η προκεχωρημένη θέση της Γραμμής Αλιάκμονος), και συμπύκθηκαν στην αμυντική γραμμή Όλυμπος-Βούρινος-Σινιάτσιο.

24. Ο οδοντίατρος και τέως βουλευτής του Λαϊκού Κόμματος (στις εκλογές του 1935) Κώστας Σιβένας διετέλεσε δήμαρχος (διορισμένος από το καθεστώς της 4ης Αυγούστου) από το 1937 έως το 1941 (βλ. Γ. Μίντση, *ό.π.*, σελ 63).

25. Γ. Μίντση, *ό.π.*, σελ. 79, με επίκληση μαρτυρίας Δημητρίου Γιούσημ (ιατρού).

26. Η ονομασία Βαρόσι της συνοικίας αυτής είναι περσικής προέλευσης από την λέξη Βάρ = οχυρό, στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε από τους Ούγγρους ως Βαγος = πόλη και κατάληξε στα βουλγαρικά και τα σερβοκροατικά ως Βαγοκι = οχυρωμένο τμήμα πόλης, στα τουρκικά Βαγος = προάστιο, στα ρουμανικά ως Βαγωση = προάστιο και στα αλβανικά ως Βαροσ = μέρος πόλης έξω από τα τείχη. Στην Έδεσσα η συνοικία αυτή πήρε τούτο το όνομα, γιατί ήταν η Ακρόπολη (ο-χυρό) της αρχαίας πόλης (βλ. Χ. Ζαρκάδα-Πιστιόλη, Το Βαρόσι της Έδεσσας, *Αρχαιολογία*, τεύχ. 26, 1988, σελ. 45 επ.).

27. Την εποχή εκείνη στην πλατεία Τημενιδών γινόταν η λαϊκή αγορά της Έδεσσας και λεγόταν «Ταμπάνα» ή «Ταμπαχανάς» που στα τουρκικά σημαίνει βυρσοδεψείο, το οποίο προφανώς υπήρχε εκεί παλαιότερα (βλ. Χ. Ζαρκάδα-Πιστιόλη, *ό.π.*, σελ 47).

28. Μαρτυρία του Δ. Γιούσημ (βλ. Γ. Μίντση, *ό.π.*, σελ. 80).

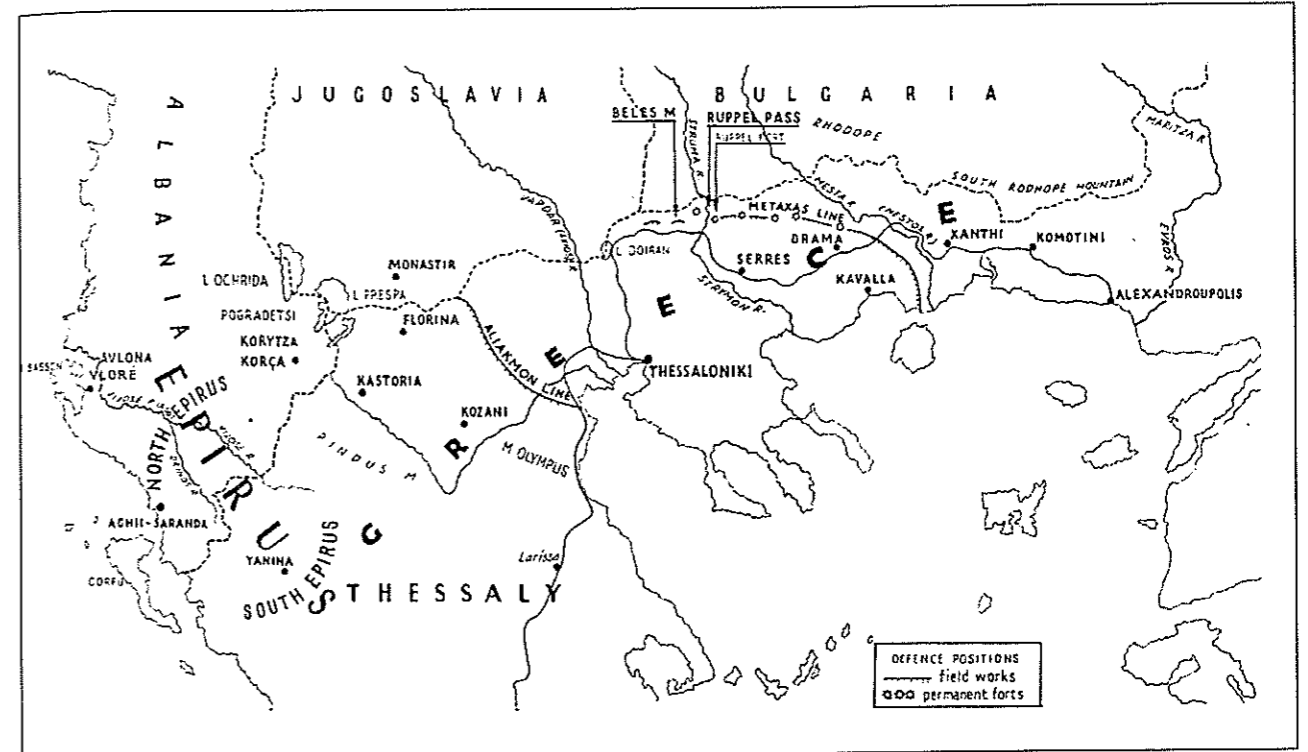
29. Μαρτυρίες των Α. Βασδάρη (καθηγητή γαλλικών), Ι. Μίντση (εμπόρου) και Δ. Γιούσημ (βλ. Γ. Μίντση, *ό.π.*, σελ 80).

30. Βλ. Α. Τούντα - Φεργάδη, *ό.π.*, σελ. 376.

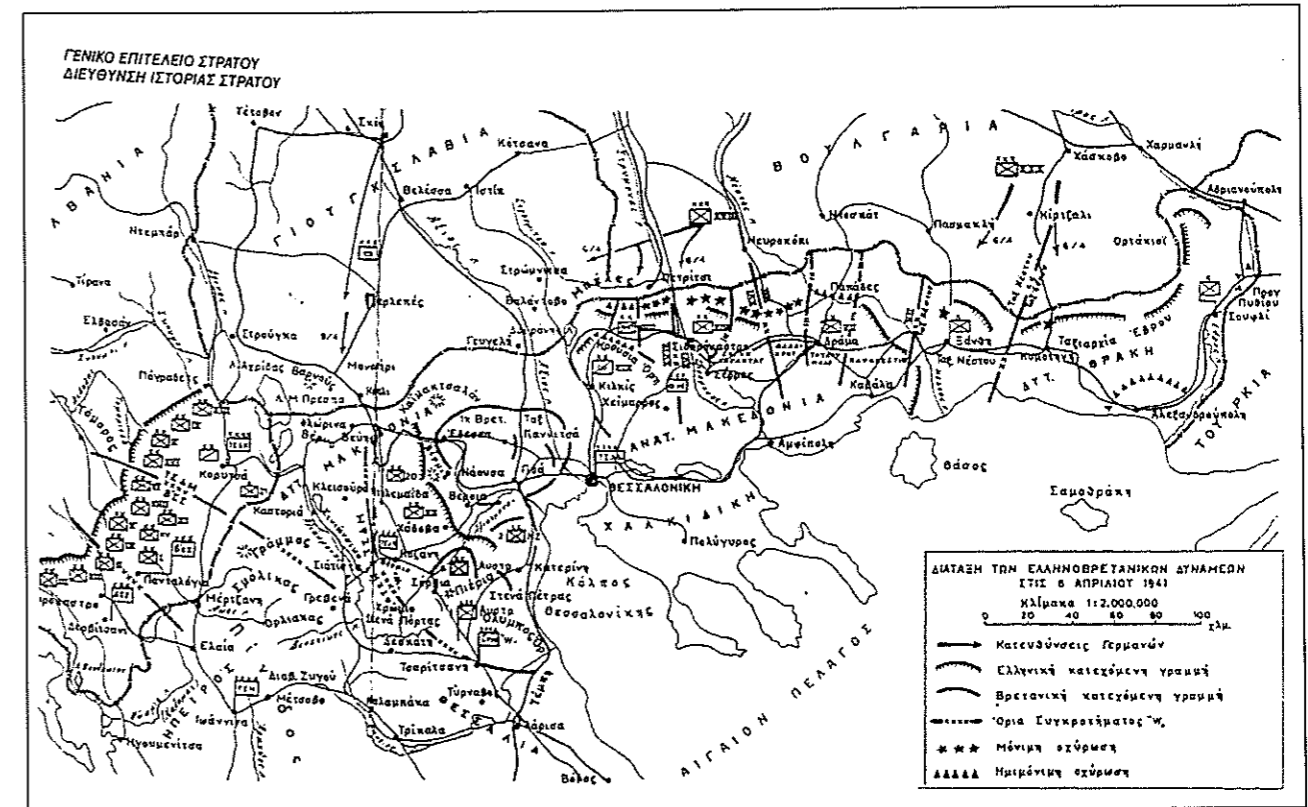
31. Σύμφωνα με την απογραφή της 16ης Οκτωβρίου 1940 ο Δήμος της Έδεσσα είχε 12.994 κατοίκους (βλ. Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος, *Απογραφή της 16-10-1940*, Αθήνα 1950).

32. Σύμφωνα με τα χειρόγραφα *Απομνημονεύματα* του Α. Κωφού, πρόεδρος της 12μελούς Επιτροπής, που ανέλαβε τη διοίκηση της πόλης, ήταν ο ίδιος. Έγινε κατανομή αρμοδιοτήτων και αρμόδιος για τον επισιτισμό ορίστηκε ο ίδιος ο Α. Κωφός. Ως άλλα μέλη της Επιτροπής κατονομάζει των χειρουργό Γεώργιο Παράσχο και τον Δήμαρχο Κώστα Σιβένα (τα στοιχεία αυτά μου έχουν δοθεί από τον Ευάγγελο Κωφό και έχουν δημοσιευθεί στην παραπάνω εργασία μου, σελ 79).

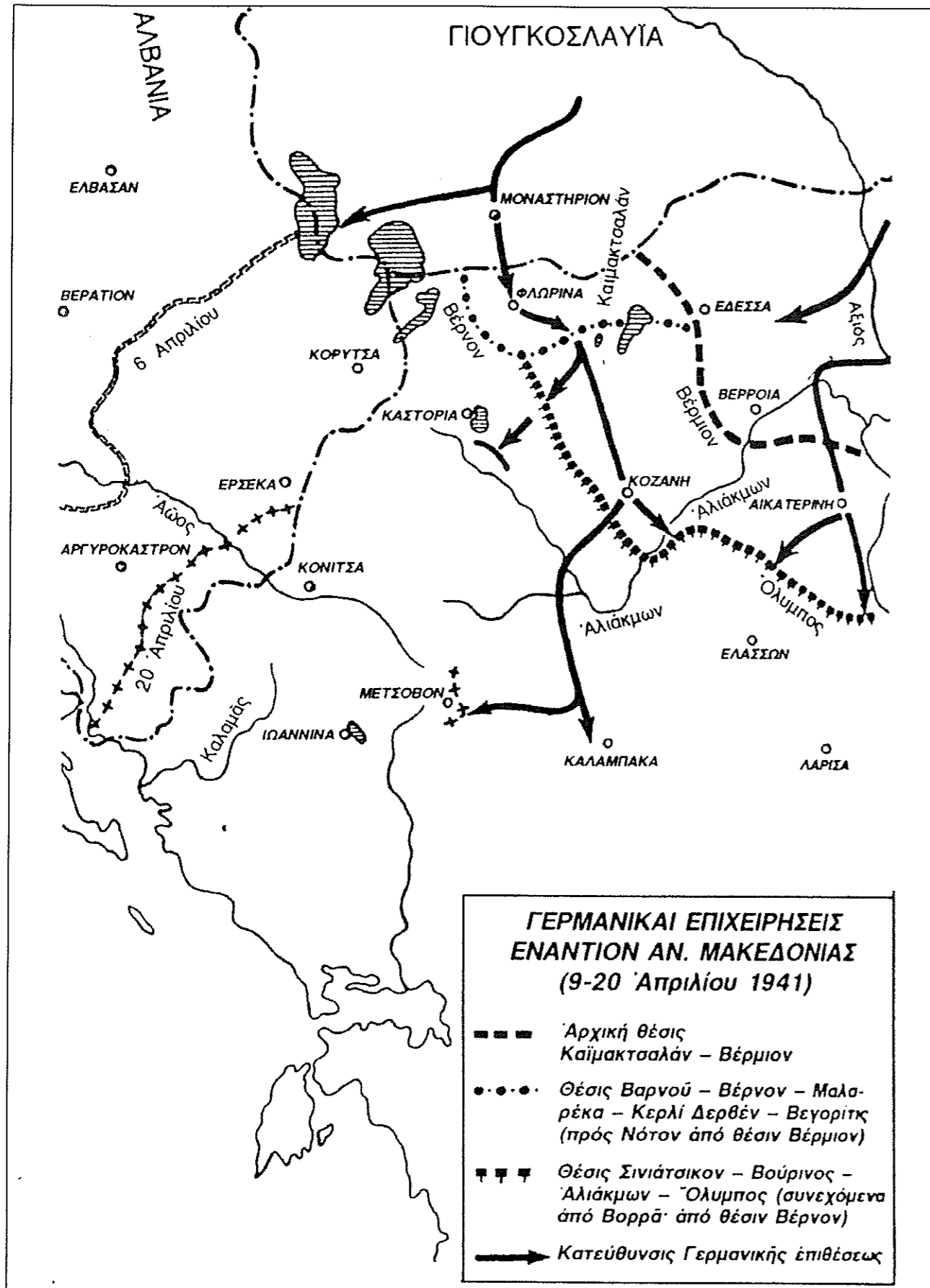
33. Βλ. Α. Τούντα - Φεργάδη, *ό.π.*, σελ. 377 - 380. Γ. Μίντση, *ό.π.*, σελ. 89 - 101.

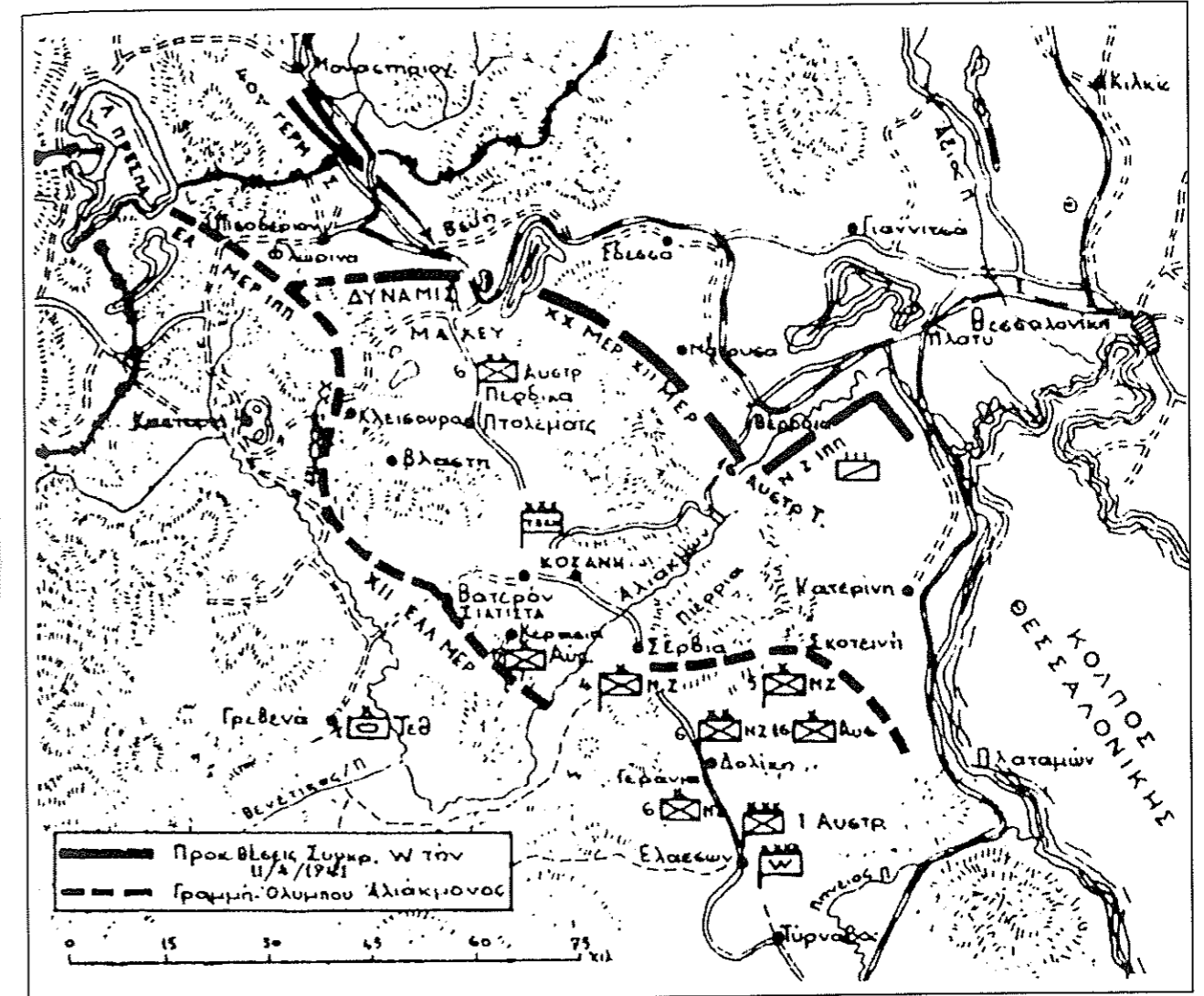
Χάρτης 1. ΑΙ. Papagos, The German Attack on Greece, London, 1946.

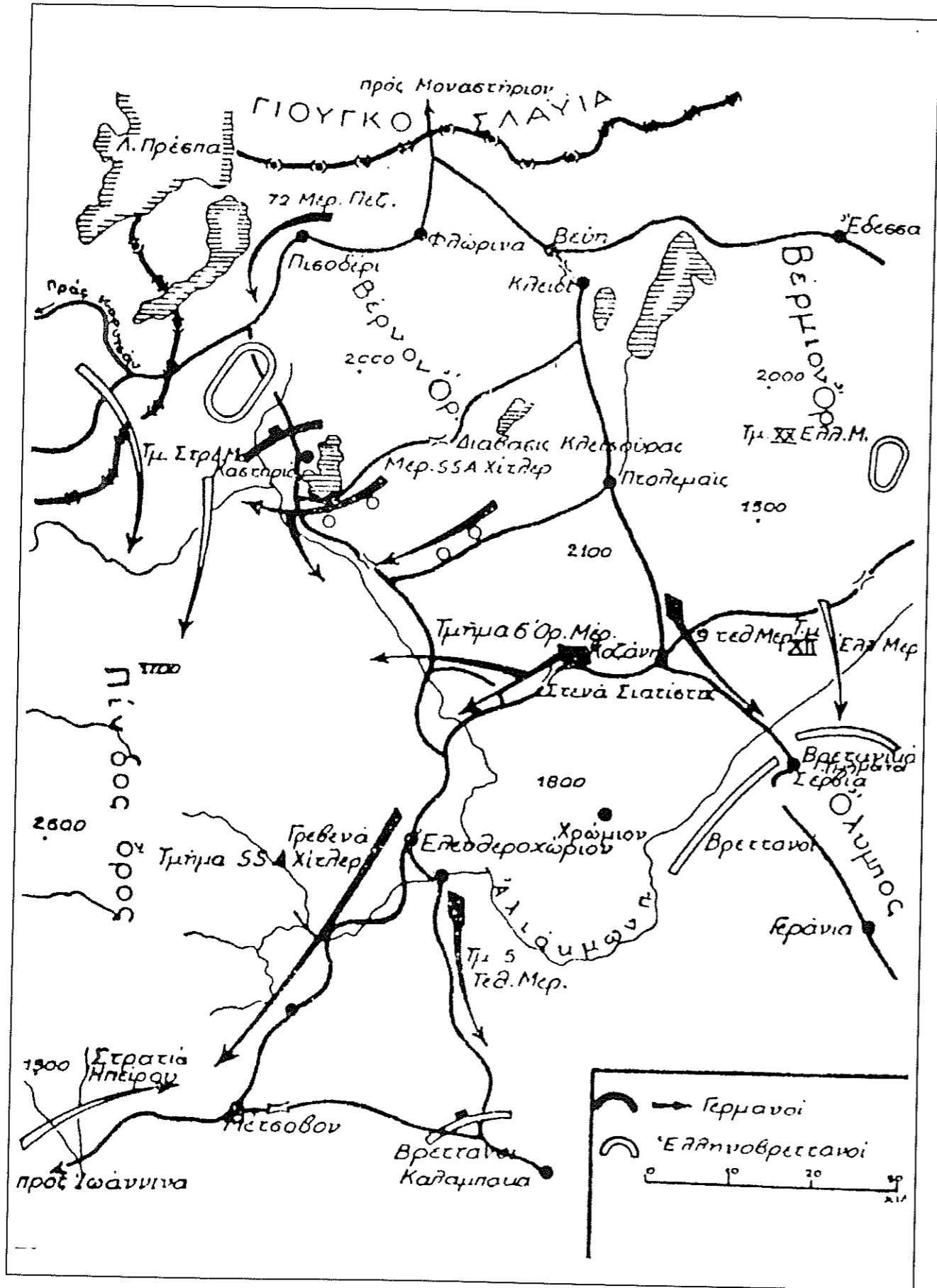
Χάρτης 2.

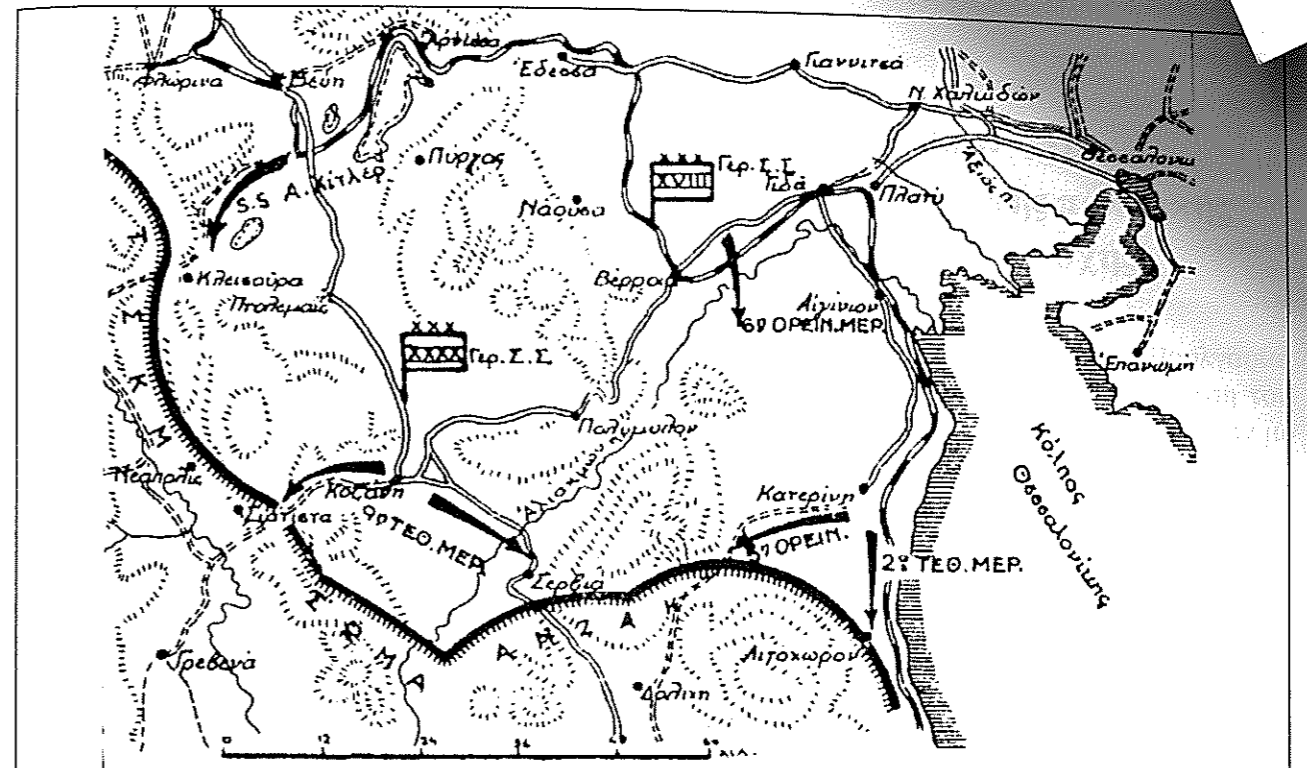
Χάρτης 3. Αλ. Παπάγος, Ο Πόλεμος της Ελλάδος 1940-1941, Αθήνα 1995, σελ. 424.

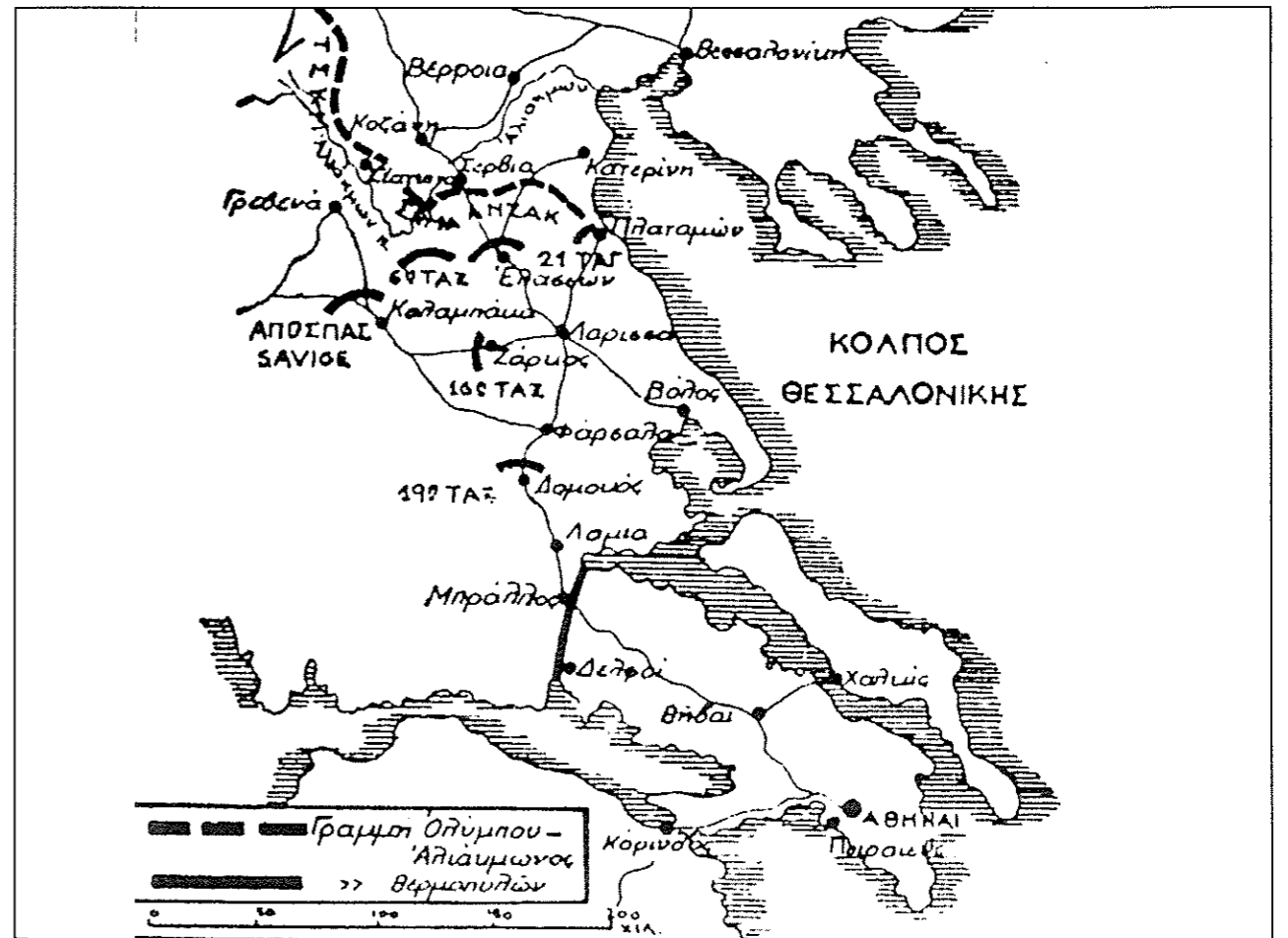
Χάρτης 4. Διάταξις Συγκροτήματος W την 11ην Απριλίου 1941. ΓΕΣ/ΔΙΣ, σελ. 31.

Χάρτης 5. Ανάπτυξης των Γερμανικών δυνάμεων μετά την 12ην Απριλίου 1941. ΓΕΣ/ΔΙΣ, σελ. 22.

Χάρτης 6. Γενική κατάσταση του Συγκροτήματος W την 14ην Απριλίου 1941 ΓΕΣ/ΔΙΣ, σελ. 55.

Χάρτης 7. Γραμμή Ολύμπου Αλιάκμονας και γραμμή Θερμοπυλών. ΓΕΣ/ΔΙΣ, σελ. 57.

Georgios I. Mintsis

The German occupation of Edessa (18 April 1941)

The Germans attacked Greece on 6 April 1941 and the Nazi troops invaded from two points on the Greek–Yugoslav border, the Axios valley and the Florina plateau. The Greek and British forces (Group W) resisted for four days (10–13 April) along the Olympos–Vermio–Kaïmaktsalan line of defence, known as the Aliakmon Line. Edessa found itself between the two prongs of the German attack, but no official sources specify the exact day when the town came under German occupation. Only the writer N. Sinopoulos, in a book published in 1948, gives 18 April as occupation day, with no explanation for why the invasion forces took twelve days to get there. However, in his *Diaries*, published in 1982, the Nazi leader Paul Joseph Goebbels states that Edessa was taken on 14 April. The problem was resolved by the publication of part of the diary of Andonios Kofos of Edessa (by Areti Tounda-Fergadi in 1995 in the proceedings of the First Edessa Symposium): specifically, Kofos writes that the prefect and other local authorities left the town on 10 April and it remained without government for eight days until the Germans arrived. This confirms Sinopoulos's testimony that Edessa was taken on 18 April, while Kofos explains that the Germans were delayed by the fact that the retreating Greek forces had blown up the bridges over the local rivers; and he also explains how the town 'governed itself' during that eight-day period. In view of all this, what Goebbels says about 14 April must probably relate to the Germans' victorious battles in the foothills of Kaïmaktsalan (at Amyndaio and Klidi), not to the occupation of Edessa itself.

Σπυρίδων Σφέτας

Η ίδρυση και η δράση της Οχράνας (1943-'44) στη Δυτική και Κεντρική Μακεδονία στο πλαίσιο της πολιτικής της VMRO και των ιταλο-γερμανικών αρχών κατοχής*

Ο όρος «Οχράνα» (άμυνα) ήταν ένας γενικός, συλλογικός όρος που χρησιμοποιήθηκε για τα ένοπλα σώματα των βουλγαριζόντων σλαβοφώνων¹ στην περιοχή κυρίως της Καστοριάς και της Έδεσσας στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Τα ένοπλα αυτά σώματα οργανώθηκαν από τους Ιταλούς και τους Γερμανούς για την καταδίωξη των ελληνικών ανταρτικών τμημάτων, κυρίως του ΕΛΑΣ, αλλά τις σχετικές πρωτοβουλίες είχαν αναλάβει κύκλοι της βουλγαρο-μακεδονικής οργάνωσης VMRO. Έτσι, η ίδρυση και η δράση της Οχράνας, ενός όρου συμβατικού, που δεν απαντάται στις επίσημες πηγές, συνδέεται άμεσα με την πολιτική της VMRO. Πτυχές της δράσης της Οχράνας έχουν θίξει Έλληνες (και ξένοι) ιστορικοί². Αλλά πάντα υπήρχε το πρόβλημα της πρόσβασης σε πρωτογενές αρχειακό υλικό. Σκοπός του άρθρου αυτού είναι, με αξιοποίηση δημοσίευτων βουλγαρικών και γερμανικών πηγών, να διαφωτιστεί περισσότερο η δράση της Οχράνας σε συνάρτηση με τη VMRO και τον ιταλο-γερμανικό παράγοντα.

Όπως είναι γνωστό, η VMRO διαλύθηκε τον Σεπτέμβριο του 1934 στη Βουλγαρία από το φιλογιογκοσλαβικό στρατιωτικο-δικτατορικό καθεστώς της ομάδας «Zveno» (Kimon Georgiev, Damian Velcev). Η νέα πολιτική του ηγέτη της VMRO Ivan Mihajlov μετά το 1930 για «Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία» ως ένα δεύτερο βουλγαρικό κράτος προκάλεσε αντιδράσεις στη Βουλγαρία, καθώς η VMRO επιδίωκε σε πρώτη φάση και την πολιτική αυτονομία του βουλγαρικού τμήματος της Μακεδονίας. Η ομάδα Zveno ανήλθε στην εξουσία στις 19 Μαΐου 1934 με πραξικόπημα, που υποστηρίχθηκε από τη Γαλλία. Δεν είναι τυχαίο ότι το πραξικόπημα έλαβε χώρα τρεις περίπου μήνες μετά την υπογραφή (με γαλλική πρωτοβουλία) του Βαλκανικού Συμφώνου της 9ης Φεβρουαρίου

1934, στο οποίο δεν προσχώρησε η Βουλγαρία. Στην εξωτερική της πολιτική η κυβέρνηση του Georgiev επιδίωξε τη βελτίωση των σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία και την ένταξη της Βουλγαρίας στη Βαλκανική Συννενόηση, όπως και την αναγνώριση της Σοβιετικής Ένωσης. Η θέση της VRMO για «Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία» οφειλόταν κυρίως σε λόγους τακτικής και δε σήμαινε ότι η VRMO δεν μπορούσε για λόγους αρχής να συγκατατεθεί στην ένωση της Μακεδονίας με τη Βουλγαρία, πράγμα που αποτελούσε και τον απώτερο στόχο. Ο Mihajlov, μετά την εκκαθαριστική επιχείρηση του βουλγαρικού στρατού στο βουλγαρικό τμήμα της Μακεδονίας εναντίον της VRMO τον Ιούνιο του 1934, κατέφυγε στην Τουρκία. Το 1938 οι τουρκικές αρχές, για να απαλλαγούν από το Mihajlov, η παρουσία του οποίου στην Τουρκία προκάλούσε αντιδράσεις σε Αγγλία και τη Γιουγκοσλαβία, επέτρεψαν τη μετάβασή του στη Βαρσοβία, όπου μετά την κατάρρευση της Πολωνίας συνελήφθη από τη Gestapo. Όταν οι Γερμανοί εξακρίβωσαν την ταυτότητά του, τον απελευθέρωσαν και έτσι ο Mihajlov μετέβη στην Ουγγαρία.

Με την έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου το Μακεδονικό Ζήτημα άρχισε να επανεμφανίζεται στη βουλγαρική πολιτική σκηνή. Οι νόμιμες βουλγαρο-μακεδονικές οργανώσεις στη Βουλγαρία (Ιλιντεν, Μακεδονικές Αδελφότητες, Μακεδονικό Επιστημονικό Ινστιτούτο) απέστειλαν υπομνήματα στον Βούλγαρο πρωθυπουργό Bogdan Filov και τον υπουργό Εξωτερικών Ivan Popov, ζητώντας να δραστηριοποιηθούν για την ένωση της Μακεδονίας με τη Βουλγαρία. Η VRMO (Vladimir Kurtev, Zoro Nastev, Dimitar Cilev), που σταδιακά έγινε ανεκτή στη Βουλγαρία, δέχτηκε να υποστηρίξει την πολιτική της ένωση της Μακεδονίας με τη Βουλγαρία, αλλά υπό μια προϋπόθεση: την ένωση ολόκλη-